

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1869.

ΤΟΜΟΣ Κ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 474.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ.

Τὴν 23 Νοεμβρίου, τελουμένης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς ἰδρύσεως τῶν νέων ἀρχῶν, ὁ μὲν καθηγητῆς Κ. Γεώργιος Ῥάλλης ἀποτιθέμενος τὴν πρυτανεῖαν ἐξέθετο τὴν κατάστασιν αὐτοῦ διὰ λεπτομερειῶν ἀξίων λόγου, ὧν τινὰς θέλομεν δημοσιεύσει καὶ ἡμεῖς, ὁ δὲ νέος πρύτανης Κ. Π. Καλλιγᾶς ἀπήγγειλε λόγον, ὃν χαριζόμενοι τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις παραθέτομεν ἐνταῦθα, βέβαιοι ὅτι θέλουσιν ἐπεξέλθει αὐτὸν μετὰ τῆς αὐτῆς προσοχῆς καὶ θυμηδίας μεθ' ὧν ἠκούσθη ὑπὸ τῶν πολυπληθῶν ἀκροατῶν.

Κύριοι,

Ἐλάχιστον εἶναι τὸ ἐμὸν μέρος ἐν τῇ σημερινῇ τελετῇ, ἀφ' ἧς ἀρχονται νέοι εὐθύνοι. Τὸ ἐλάχιστον τοῦτο, ὅπερ προσφέρω δαίγμα εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν ἀπονεμηθεισάν μοι τιμὴν, ἔστω συνοπτικὴ τις ἀφήγησις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Κουϊακίου.

Ἡ πρὸς τοὺς θεμελιωτὰς τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης εὐσέβεια καὶ ἡ ἀνάμνησις τῶν ἔργων καὶ τῶν παθημάτων αὐτῶν ἐν ἡμέραις πανηγυρικαῖς, εἶναι ἡ ἀξιοπρεπεστέρα τῆς πνευματικῆς τελετῆς διακόσμησις.

Ἡ ἐπιστήμη, οἷον ἔχομεν αὐτὴν σήμερον, ἀρχεται λαμβάνουσα τὸ περιφανές αὐτῆς σχῆμα καὶ ἀπεκδυομένη τὴν μεσαιωνικὴν τραχύτητα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κουϊακίου. Δι' αὐτοῦ καὶ τῶν συγχρόνων αἴφνης βλέπομεν, ἅμα μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ τύπου, ἀναλάμπουσιν ἐν Γαλλίᾳ νέαν περίοδον ἀκμῆς.

Ἡ ἐξέτασις τοῦ βίου τοιούτων ἀνδρῶν, οἷος ὁ Κουϊάκιος, ἀποβαίνει περίεργος καὶ διδακτικὴ οὐ μόνον διὰ τοὺς νομικοὺς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς ἐπιστήμονας, διότι βλέπομεν τὴν ἐξ οἰκείας δυνάμεως ὀφθαλμοφανῆ πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς. Ὄταν ἀναμνησθῶμεν πόσων ἐφοδίων ἦσαν ἐστερημένοι οἱ θεμελιωταὶ τῆς ἐπιστήμης, πρὶν τῆς ἀνακκλήψεως τῶν πηγῶν, ὅσας ἔχομεν σήμερον καὶ πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ τύπου, ὅταν γνωρίσωμεν πρὸς ποίας ἐπάλαισιν δυσχερείαις ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, πειθόμεθα ὅτι ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς δὲν εἶναι στάσιμος, οὔτε ἐμμένει ἀμετακινήτως ἀναπυρόμενος ἐν τῇ ἀμερίμῳ καὶ ἀταράχῳ ἀπολαύσει τῶν ἅπαξ κεκτημένων, ἀλλὰ προβαίνει τελειοποιούμενος, διότι οὐδέποτε ἐγκαταλιμπάνει ἡμᾶς ὁ πόθος τῆς ἐρεῦνης.

Ἡ πρὸς νεωτερισμὸν βροπὴ καὶ ἀνακίνησις νέων πραγμάτων εἶναι φυσικῶς τῷ λόγῳ παραίτιος διχοστασίας καὶ διαμάχης μεταξὺ τῶν μεχρικοῦδε κρα-

τουσῶν παραδόσεων καὶ τῶν νέων θεωριῶν, μεταξὺ τῆς αὐθεντίας καὶ τῆς ἐλευθέρου κρίσεως. Τοιαύτη διάστασις, ὅσον σφοδρὰ καὶ ἂν κρισταται, εἶναι σύμπτωμα προόδου, ἅμα δὲν περιστρέφεται εἰς μόνους προσωπικοὺς διαπληκτισμοὺς, ἀλλὰ προχωρεῖ μέχρι τῶν πραγμάτων.

Ἐν μέσῳ τοιούτων ἐρίδων διήνυσε τὸν βίον ὁ Κουϊάκιος.

Γεννηθεὶς ἐν Τολώσῃ τῆς Γαλλίας ἐν ἔτει 1522 ἐκ πατρὸς γναφείως, ἐξεπαιδεύθη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς οἰκίας πατρίδος. Ἐν τοῖς νομικοῖς διδάσκαλας αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Φερρίερος, ὅστις ἤθελε μένει εἰς ἡμᾶς ἄγνωστος, ἄνευ τῶν ἐγκωμίων τοῦ ἐνδόξου μαθητοῦ. Οἱ σύγχρονοι εἶχον εἰς αὐτὸν ὑπόληψιν διὰ τὰς παντοίας ἀρετὰς καὶ πρὸ πάντων διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ζῆλον. Εἰς πλεῖστα προαχθεὶς ἀξιόματτα καὶ πρέσβυς διατελῶν τῆς Γαλλίας ἐν Οὐνετίᾳ, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης, ὥστε μετέβαινε ἐνίοτε εἰς Πατάειον πρὸς ἐξακολουθήσιν ἐν τῷ αὐτῷ πανεπιστημίῳ τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν παραδόσεων τῆς νομικῆς. Μεταξὺ τῶν διπλωματῶν βεβαίως οὐδένα θέλει εὑρεῖ σήμερον μιμητὴν.

Οὐδεμίαν πρωτότυπον ἰδέαν μετέδωκεν ὁ Φερρίερος εἰς τὸν Κουϊάκιον, ὅστις, ἀφιερῶν τὰς ἀπαρχὰς τῶν ἔργων ὡς δείγμα εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν διδάξαντα, σχεδὸν οὐδέποτε ἐμνημόνευσεν ἰδίαν ἐκείνου γνώμην, πλὴν ἐπὶ ἐρμηνείας βήσεώς τινος.

Ἀπὸ βαλβίδος ἐδείχθη ὁ Κουϊάκιος νοῦς πρωτότυπος, ἰδίαν χαρακτῶν αὐλακκα, ὥστε ἠμέλησε νὰ λάβῃ σημειώσεις ἐκ τῶν ἀκροάσεων τοῦ τοσοῦτον ἐπαινουμένου Καθηγητοῦ. Ἀπεναντίας ἐπεδόθη εἰς ἰδίαν μελέτην, ἀνατρέχων πάντοτε εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς τὰς πηγὰς, καὶ σχεδὸν ἀδιαφορῶν περὶ τῶν νεωτέρων. Λέγεται μάλιστα, ὅτι ἐξ ἰδίας ἀναγνώσεως καὶ μόνος ἐδιδάχθη τὰς ἀρχαίας γλώσσας, καὶ δὴ τὰ Ἑλληνικά, ἅκρος γενόμενος ἐν τῇ φιλολογικῇ παιδείῳ καὶ ἐφάμιλλος τῶν ἐξόχων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ μιμητῶν καὶ ἐρμηνευτῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, Στεφάνων, Βουδαίων καὶ Σκαλιγέρων, ἐξ ὧν καὶ ὁ Σκαλιγέρος ἐκεῖνος, ὅστις καὶ αὐτοῦ τοῦ θρόνου τῆς Ἀραγωνίας προτιμοτέραν ἔκρινε τὴν δόξαν ποιητοῦ ὦδης, οἷα ἡ τοῦ Ὁρατίου ἐν τετάρτῳ βιβλίῳ: *Qualem ministrum fulminis alitem.*

Μεγάλῃ ἀποκτήσας ἐρόδια, καὶ συναισθανόμενος ὅτι εἶναι κάτοχος τῶν νομικῶν πηγῶν, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος, ἐπαχείρησεν ὁ Κουϊάκιος κατ' ἰδίαν διδασκαλίαν τῶν εἰσηγήσεων ἐν Τολώσῃ. Τοσαύτη ἦτον ἡ κομψότης τῶν παραδόσεων τοῦ πεντεκαικοσαετοῦς ὑφηγητοῦ, ὥστε μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου συνέρρεον εἰς αὐτὰς πανταχόθεν, ἀποκαλοῦντες βαρβάρους τὰς τῶν δημοσίων καθηγητῶν.

Ἡ ὁσημέραι αὐξάνουσα φήμη τοῦ νέου ἐρμηνευτοῦ, ὑπερτεροῦντος τοὺς συγχρόνους, ἦτον ἐπόμενο, ὅτι ἐμελλε νὰ ἐξεγείρῃ φθόνον καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἐνθα ἀμέσως προσεβάλλετο ἡ φιλοτιμία τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου.

Ὅτε ἐζήτησε νὰ καθέξῃ τὴν κενωθείσαν καθέδραν (*régence en faculté de droit civil*), ὑπεβλήθη εἰς τὸν συνήθη τότε διαγωνισμόν. Τὸ ἐπαρχιακὸν δικαστήριον (*Parlement*) ἐζήτηξε τὰ προσόντα τῶν δυναμένων ν' ἀνταγωνισθῶσι, σώζεται δὲ ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου τῆς Τολώσης (29 Μαρτίου 1554), δι' ἧς σὺν τοῖς ἄλλοις ἐγένετο δεκτὸς ὁ Κουϊάκιος. Πέντε ἦσαν οἱ ἄνταθλοι, περὶ ὧν ἐμελλε νὰ ἐκφέρῃ ψήφον συμβούλιον, συγκείμενον ἐκ καθηγητῶν (*docteurs régents*) καὶ ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ φοιτητῶν (*écoliers collégiés*), ἐπὶ τούτῳ παρὰ τῶν λοιπῶν ἐκλεγομένων.

Κατὰ φυσικὸν λόγον οἱ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου διατελοῦντες φοιτητῆ καὶ ἦσαν προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Κουϊακίου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν φανατικώτερος ἐκηρύχθη ὁ Ἰωάννης Βουδίνος, ἄγων καὶ φέρων τοὺς πολλοὺς καὶ τοσοῦτον κινήσας θόρυβον κατὰ τοῦ Κουϊακίου, ὥστε οὗτος ἀπεχώρησεν.

Ὅπως κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, οὕτω καὶ τότε, ὁ διαγωνισμὸς δὲν ἦτο τὸ ἀλάθηστον δοκιμαστήριον ἐπιστημονικῆς ὑπεροχῆς. Ἡ προκατάληψις κατὰ ἑτεροφρόνων ἢ νεωτεριστῶν, ἡ μεροληψία καὶ ἡ προσωπικὴ ἀντιπάθεια ἢ ὁ φθόνος παρέσυρον καὶ τότε τοὺς ἐπιστήμονας ἀγωνοθέτας μέχρι παραγνωρίσεως τῶν ἐξοχωτέρων προτερημάτων.

Σύνθημα κατὰ τοῦ Κουϊακίου ὑπῆρξεν αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ. *Δὲν εἶναι νομικός*, ἔλεγον, *ἀλλὰ γραμματικός*, μεμφόμενοι τὸν καθαρεύοντα καὶ γλαφυρὸν λατινισμόν ὡς ἀμάρτημα, πρὸ πάντων δὲ τὴν χρῆσιν παραλληλισμῶν ἐκ τῶν δοκίμων συγγραφέων, οἷον ἐκ τοῦ Κικέρωνος ἢ ἐκ τινος τῶν ποιητῶν. Τοῦτο ἐσκανδαλίζε τοὺς ἐπικαλουμένους μόνην τὴν αὐθεντίαν τῶν γλωσσογράφων καὶ τοῦ Βαρτόλου, ἐν τῷ κακοζήλῳ αὐτῶν λατινισμῶ, ὡς ἀσφαλεστέρων ἐγγυητῶν τῆς νομικῆς ἐννοίας, ὥστε περιττὸν καὶ μάταιον ἐθεώρουν ν' ἀναβῶσι μέχρι τῶν πηγῶν, ὅπως ἐξ αὐτῶν ἀντλήσωσιν.

Ὁ Κουϊάκιος δὲν εἶχεν εἰσέτι δημοσιεύσει πραγματείαν τινα, ἀλλ' ὅσοι ἐγνώριζον τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, εὔρον ἀφορμὴν νὰ θαυμάσωσι τὴν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς πρωτοτύπου γλώσσης καὶ κατὰ τοὺς κανόνας αὐτῆς ἐξέτασιν τῶν πηγῶν, καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς σκωρίας ἀκρίτων παρεξηγήσεων καὶ παραμορφώσεων ἀλλοκότων. Αἱ φωτειναὶ ἰδέαι τοῦ νέου νομοδιδασκάλου εἶχον κατασταθῆ τοσοῦτον γνωσταί, ὥστε ἀπυδαῖός τις νομικός, ὁ *Ραιμόνδος*, πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀφιερῶσει εἰς αὐτὸν

τὰς ἐπιστολιμαίας διατριβὰς περὶ νομικῶν ζητημάτων (*Epistolarium legalium. . . . libri tres, Lyon 1549*).

Ἐνδίδων εἰς τὴν ἐγερθεῖσαν καταφορὰν ὁ Κουϊάκιος, ἐγκατέλειπε τὴν γενέτειραν πόλιν, ἐπὶ τῇ προσκλήσει ἄλλου Πανεπιστημίου, ἐν τῇ πόλει τῶν Καδούρκων (*Cahors*).

Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Κουϊακίου κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν δάφνην τῆς νίκης ἀπέφερεν ἐκ τῶν ἀνταγωνισθέντων Στέφανός τις *Φορκάδελος*. Οὗτος εἶχεν ἤδη δημοσιεύσει διαφόρους συγγραφάς, ἀλλ' ἀρκεῖ ν' ἀκούσωμεν τὰς ἐπιγραφὰς τινῶν ἐξ αὐτῶν, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὁποῖός τις ἦτο γελοῖος βερτολιστής, οἷον *Νεκρομαντεία τοῦ νομομαθοῦς (Necromantia jurisperiti)*, *Ὀρνιθῶν τοῦ πολιτικοῦ δικαίου (Aviariium juris civilis)* κτλ.

Πικρῶς ἠσθάνθη τὴν παραγνώρισιν ὁ Κουϊάκιος, ἣν οὔτε μετὰ 23 ἔτη ἐλησμόνησεν, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἔξοχον νομικὸν καὶ μαθητὴν αὐτοῦ Πέτρον *Φάβρον (Pierre du Faur de Saint Jorcy)*, ὅστις, πρόεδρος ὢν τοῦ δικαστηρίου τῆς Τολώσης, προσεκάλει τὸν Κουϊάκιον νὰ δεχθῇ τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς γενεθλίου πόλεως κενὴν καθέδραν.

«εἰς εἶπεν ὁ σὸς θεῖος, ὅτε ἀπῆλθον τῆς Τολώσης, ἀπεντὸς ὁ τετραμένος τὴν καρδίαν, παρόντα μὲ περιεφρονήσατε, ἤδη δὲ ἀπόντα μὲ ἀναζητεῖτε» (*quem presentem contempsistis, absentem requiritis.*) «Εἶναι δυσεξήγητον, διατί εἰς τὴν πόλιν τῆς Τολώσης κατελογίσθη ἡ πρᾶξις, ἥτις ὡς εἴρηται, ἐγένετο μόνον παρὰ τῶν ἐκεῖ Καθηγητῶν καὶ τινῶν φοιτητῶν. Ἐντοσοῦτῳ ἐνεκολάφθη τὸ ὄνειδος εἰς τὴν Τολώσιν αὐτὴν, καὶ οἱ περὶ Κουϊακίου ἀμέσως μετὰ θάνατον αὐτοῦ γράψαντες θέτουσιν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, ἀπερχομένου ἐκ Τολώσης, τὰς βαρεῖας ἐκεῖνας λέξεις τοῦ Ἀφρικανοῦ Σκηπίωνος, *O Ingrata patria, ne ossa quidem mea habes!*

Ἐνα αἰῶνα περίπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κουϊακίου ἡ πόλις τῆς Τολώσης, διὰ ν' ἀποπλύνῃ τὸν ῥύπον, ἀνεστήλωσεν ἐν τῷ δημαρχεῖῳ τὴν προτομὴν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, φέρουσαν ἐν ἐπιγραφῇ διάψευσιν τῆς ἀπολακτίσεως αὐτοῦ. Ἡ διάψευσις ὁμῶς καὶ ἐν μαρμάρῳ ἐγκεχαραγμένη δὲν μεταβάλλει τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ δεικνύει πόσον ἀποτρόπαιος ἐλογίσθη ἡ παραγνώρισις λογίου ἀνδρός ὑπὸ πόλεως ἐγκαυχωμένης, ὅτι εἶναι ἡ καθέδρα τῆς Παλλάδος.

Ἐκ τῆς μετὰ τοσαῦτα ἔτη ἀναμνήσεως τοῦ συμβάντος δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὰς συγχρόνους ἐντυπώσεις τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῆς γοητείας τῶν παραδόσεων τοῦ Κουϊακίου. Εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ *Αμαρίτων*, διὰ νὰ δείξῃ ὅποια ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ διασυρομένου, ἀνευ προηγουμένης ἀδείας τοῦ σο-

φοῦ διδασκάλου ἐξέδωκε τὰς εἰς Οὐλπιανὸν σημειώσεις αὐτοῦ, εἰς ὅν ἀφιέρωσε τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔργον. Ἐκτιμῶν τὴν φιλικὴν πρόθεσιν ὁ Κουϊάκιος, ἀντὶ νὰ ὀργισθῇ, ἐπήνεσε τὸν ἐκδότην καὶ ἐν τέλει προσέθηκεν ἀνταπόδοσιν τῆς ἀφιέρωσεως πρὸς αὐτὸν τοῦτον. Σὺ, εἶπε, πλέον παντὸς ἄλλου εἰσέδυτας εἰς τὴν ἐννοικν τῶν λόγων μου καὶ θρησκευτικῶς ἐτήρησας τὴν μέθοδόν μου. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι μικρὸν, ἀλλ' ἐλπίζω καταβάλλων πλείονα ἐπιμέλειαν, νὰ παρέξω ἄλλα ὠφελιμώτερα καὶ εἰς σὲ καὶ εἰς τὸ κοινόν.

Αἱ σημειώσεις αὗται εἰς Οὐλπιανὸν ἐν συνόψει περιεῖχον τὰς κεφαλαιωδεστέρας ἀρχὰς τῆς νέας ἐρμηνευτικῆς μεθόδου, τοσοῦτον δὲ ἀνύψωσαν τὸν Κουϊάκιον, ὥστε ἀμέσως σχεδὸν (ἐν ἔτει 1555) ἐκλήθη εἰς τὸ περιφανέστερον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους Πανεπιστήμιον διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ δικαίου, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιλεγόμενον νέα Βηρυτὸς, ἦτοι τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Βιτουρίγων (*Bourges*).

Τὸν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τούτῳ διορισμὸν ἐχρεώσται πρὸ πάντων ὁ Κουϊάκιος εἰς τὸν περιώνυμον *Λοσιτάλιον*, Καγκελάριον τῆς Δουκίσσης τοῦ Βερβῆ Μαργαρίτας, θυγατρὸς Φραγκίσκου τοῦ Α'.

Ὁ Κουϊάκιος εὗρεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τούτῳ τῶν Βιτουρίγων θαυμαστὴν μὲν τὸν περίδοξον *Ἀντ. Κόντιον*, δὺν δὲ πάνυ σπουδαίους ἀντιπάλους, τὸν *Φραγκίσκον Δουάρενον* καὶ τὸν Οὐγωνα *Δονελλον*, οἵτινες ἐκίνησαν πάντα λίθον κατ' αὐτοῦ. Δὲν ἤδυνήθησαν μὲν νὰ ὑπερισχύσωσιν, ὅτε ὑπεβλήθη εἰς τὴν συνήθη δοκιμασίαν διὰ τὴν ἀδειαν τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ δὲν ἔπαυον ἐργαζόμενοι κατ' αὐτοῦ. Ἐν γένει ἀπέφευγον ν' ἀντιπράττωσιν ἀναφρανδῶν, διὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσωσι τὴν Δουκίσσιν, κρύφως μετείρχοντο πᾶσαν ῥαδιουργίαν. Ἐπὶ σκοπῷ νὰ προξενήσωσι δυσθυμίαν εἰς τὸν Κουϊάκιον, ὥστε οἴκοθεν νὰ παραιτηθῇ, ἐξήγειραν φοιτητὰς, οἵτινες δι' ἀναφορὰς πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς πόλεως ἐζήτησαν νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἐπάνοδος πρὸς καιρὸν ἀποδημήσαντα.

Τὸ Συμβούλιον ἐδέχθη μᾶλλον τὴν ἐναντίαν ἀναφορὰν ἄλλων φοιτητῶν, ἀλλὰ τοσαύτη ἐπῆλθε πικρία, ὥστε ὁ Κουϊάκιος ἔκρινε προτιμότερον ν' ἀποχωρήσῃ ὑπερμεσοῦντος τοῦ ἔτους 1557.

Ἐνῷ οἱ φθονεροὶ ἀντίπαλοι παρεῖχον πράγματα εἰς τὸν Κουϊάκιον καὶ πικρὸν ὄλεον τὰς ἀκραματικὰς παραδόσεις, αὐτὸς δραστηρίως προέβαινε ἤδη εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν συγγραφῶν, τῶν σχολίων καὶ τῶν παρατηρήσεων, δι' ὧν καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἔδρεψε δόξης ἀμάραντον στέφανον.

Πρὸς στιγμὴν ἀπεχώρησεν εἰς Παρισίους ἐργαζόμενος εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῶν πρώτων αὐτοῦ πονη-

μάτων προσθείς και τὰς σημειώσεις εἰς τὰ ἀρῆσκοντα τῷ Παύλῳ, πρὶν δὲ παρέλθωσιν ἕξ μῆνες ἤνοιγε πρὸς αὐτὸν τὰς ἀγκάλας ἢ πόλις τῆς Οὐαλεντίας (Valence), προσφέρουσα ἐτήσιον μισθὸν 600 λιτρῶν σὺν τοῖς λοιποῖς ὠφελήμασιν.

Εἶχαν ἐν Οὐαλεντία πλήρη ἡσυχίαν νοδὸς ὁ Κουϊάκιος, πρὸ οὐδενὸς ζηλοτυπούμενος. Ἀπεναντίας πάντες ὑπεχώρουν ἀποδίδοντες τὰ πρωτεία, καὶ αὐτοὶ οἱ πρεσβύτεροι. Ὁ γάμος αὐτοῦ, ἐκεῖ τελευθαις, δεικνύει σκοπὸν μονίμου ἐγκαταστάσεως.

Ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη ἀπεβίωσεν ὁ Δουάρενος, ὅστις ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Βιτουρίγων, ἡ δὲ Δουκίσσα, ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ ἐνυμφεύθη τὸν Δουκά τῆς Σαββαυδίας, Ἐμμανουὴλ Φιλίβερτον, προσέφερε τὴν καθέδραν τοῦ Δουαρένου εἰς τὸν Κουϊάκιον. Δὲν ἀπεποιήθη οὗτος τὴν δικαίαν ἱκανοποίησιν, διότι τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Βιτουρίγων ὑπερεῖχε πάντων.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν καθηγησίαν, οὐδεμίαν ἔδειξε μνησικακίαν κατὰ τῆς μνήμης τοῦ φθονεροῦ ἀντιπάλου, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐπήνεσε τὰ ἔργα τοῦ Δουαρένου παρὰ τῆς Δουκίσσης κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἀξίαν.

Μὴ ἐνοχλούμενος πλέον ὑπὸ τοῦ φθόνου, δὲν εἶχεν αἰτίαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν νέαν Βηρυτὸν τῆς νομικῆς διδασκαλίας.

Ἀλλ' ὁ σύζυγος τῆς Δουκίσσης, ἀνακτήσας τὴν πόλιν τῶν Ταυρινῶν (Turin), ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ μεταναστεῦσαν Πανεπιστήμιον καὶ νὰ κοσμήσῃ αὐτὸ διορίζων Καθηγητὰς περιφανεῖς. Πρὸς τοῦτο ἐκάλεσε τὸν Γόβερ, ὅστις μόλις ἐγκαθιδρυθεὶς ἀπεβίωσεν.

Ὁ Κουϊάκιος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποποιήθῃ τὴν πρόσκλησιν τῆς Δουκίσσης, ἠλπίζε δὲ ἐκ τῶν Ταυρινῶν νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ βιβλιοθήκας, ἐν αἷς ὑπῆρχον θησαυροὶ χειρογράφων, ὅποια καὶ αὐτὸς δὲν ἔπυσε συλλέγων.

Αἱ περιηγήσεις δὲν ἦσαν τότε εὐχερεῖς ὡς σήμερον. Ὁ Κουϊάκιος προέβη μέχρις Οὐβεντίας, ἐνθα συνήνητσε τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Φερρίερον, τότε πρεσβευτὴν, ἀπῆλθε δὲ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ πέντε καὶ εἴκοσι βιβλία τῶν βασιλικῶν ἀγνωστα, ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ πεντεκαδεκάτου καὶ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ τριακοστοῦ.

Μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Φλωρεντίαν, εἰς μάτην ἰκέτευσε παρὰ τοῦ ἐκ Μεδίκων Κόσμου Α' τὴν ἄδειαν νὰ λάβῃ ἐπὶ τινὰς μῆνας τὸ φλωρεντινὸν χειρόγραφον τῶν Πανδεκτῶν πρὸς ἐπεξεργασίαν. Οὕτε ἡ χρηματικὴ ἐγγύησις, ἣν ὑπεσχέθη χιλίων χρυσῶν σκούδων (δυναμένων τότε 30 χιλιάδας φράγκων), οὕτε ἡ προσωπικὴ ἐγγύησις τοῦ Δουκὸς τῆς Σαββαυδίας, ἔπεισαν τὸν Δουκά τῆς Φλωρεντίας νὰ

δανείσῃ τὸ ἀνεκτίμητον χειρόγραφον. Ὁ ἐκ Μεδίκων Κόσμος δὲν ἀμφίβαλεν, ὅτι ἐμελλε νὰ γίνῃ χρῆσις πρὸς ὄφελος τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἠρνεῖτο, ἐπ' ἐλπίδι νὰ ἐλκύσῃ τὸν περιφανῆ ἐρμηνευτὴν εἰς Φλωρεντίαν.

Ὡς ἐκ τῆς χρήσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης πρὸς ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους πᾶς λόγιος ἠδύνατο νὰ διδάξῃ ἐν παντί τῆς Εὐρώπης Πανεπιστημίου. Διότι ὅμως ὑπῆρχε κοινὸν ὄργανον μεταδόσεως τῶν ἰδεῶν παρὰ τοῖς λογίοις δὲν ἔπεται ἡ ταυτότης τῶν ἠθῶν καὶ τῆς δικίτης. Ἀπεναντίας τοσοῦτον διέφερον ὁ ἰδιωτικὸς βίος, ὡς ὁ Κουϊάκιος δὲν ἠδυνήθη νὰ παρατείνῃ τὴν διαμονὴν ἐν τῇ τῶν Ταυρινῶν πόλει. Οὕτε ἡ εὐνοια τῆς Δουκίσσης, οὕτε τὸ ἀξίωμα Συμβούλου τοῦ Δουκὸς, οὕτε ἡ ἐλπίς νὰ συμβουλευθῇ τὸ φλωρεντινὸν χειρόγραφον, ἢ ν' ἀνακαλύψῃ ἄλλα, ἴσχυσαν κατὰ τῆς νοσταλγίας.

Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Βιτουρίγων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπανακάμψῃ, διότι τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν καθέδραν κατειχεν ὁ ἐξοχος Ὀττόμαρος. Ἐν Οὐαλεντία ὅμως καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μονλούκιος καὶ ἡ πόλις καὶ πάντες οὐδεμιᾶς ἐφείσθησαν θυσίας, ὅπως ἐπαναφέρωσι τὸν περιπλανώμενον Καθηγητὴν, παρακολουθούμενον πάντοτε ὑπὸ στίφους πολυαρίθμων φοιτητῶν πάσης χώρας. Ἡ ἀπόκτησις τοιοῦτου σοφοῦ ἀνδρὸς δὲν προσέθετε μόνον λάμψιν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸ Πανεπιστήμιον αὐτῆς, ἀλλ' ἦτον αἰτία πολλῶν ὠφελειῶν ἕνεκ τῆς συβρότης τῶν ἀκροωμένων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, πῶς τοιαύτη πολίχνη τρίτης ἢ τετάρτης τάξεως, οἷα ἦτο τότε ἡ Οὐαλεντία, παρέσχεν εἰς τὸν Κουϊάκιον πλὴν τῶν 1600 λιτρῶν κατ' ἔτος καὶ ἄλλας ὠφελείας, ὥστε ὁμοῦ ὑπολογίζεται ἡ ἀμοιβὴ αὐτοῦ ἀντιστοιχοῦσα σήμερον εἰς δωδεκακισχιλία φράγκα.

Ἀντὶ τῆς ζητουμένης ἡρεμίας, ἀπαραιτήτου διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας, εὖρεν ὁ Κουϊάκιος δεινότερους σάλους, διότι τότε, ἐν ἔτει 1567 ἐξεβράχη καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν ἡ τῶν διαμαρτυρομένων ἐπανάστασις, παρ' ἣν ἡ Οὐαλεντία ἀμέσως κατελήφθη. Ὁ Κουϊάκιος δὲν ἐδείχθη ἀδιάφορος, συντελέσας εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς πόλεως δάνειον ἀτόκως, ἐνῶ ἡ πόλις προσέφερε τόκον σπουδαῖον.

Δις ἐματαιώθη ἡ συνομολογηθεῖσα εἰρήνη, ὥστε ὁ Κουϊάκιος, ἀναχωρήσας καὶ ἐπανελθὼν ἐπὶ τέλους μετὰ τὰ αἵματηρὰ συμβάντα τῆς νυκτὸς τοῦ Ἁγίου Βερθολομαίου κατέφυγεν εἰς Παρισίους.

Τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων ἦτον ἀρχικῶς προωρισμένον διὰ τὰ θεολογικὰ μαθήματα, καὶ ὡς ἴδρυμα θρησκευτικὸν ὑπέκειτο ἀμέσως εἰς τὸν Πάπαν καὶ εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ. Ὡς ἐκ τούτου ἐπεκράτει ἡ ἀπαγόρευσις παραδόσεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ

δικαίου ἀπὸ τοῦ 1220, συνεπεία δόγματος τοῦ Πάπα Ὀνώριου Γ', οὕτω θεσπίσαντος ἐπὶ προφάσει, ὅτι τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον δὲν ἴσχυεν ἐν Παρισίοις. Μεταξὺ κανονικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου δὲν ἔπαυσεν ὁ ἀνταγωνισμὸς, οἱ δὲ Πάπαι εἰργάζοντο εἰς περιστολὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Μόνον λοιπὸν τὸ κανονικὸν δίκαιον ἐδιδάσκετο ἐν Παρισίοις ὑπὸ τῶν θεολόγων.

Τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου ἤρε πρὸς χάριν τοῦ Κουϊακίου τὸ κοινὸν δικαστήριον ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Εἰσαγγελέως δι' ἀποφάσεως 2 Ἀπριλίου 1576, ἐπιτρέψαν εἰς τὸν παρεπιδημοῦντα Καθηγητὴν, ὑπὸ φοιτητῶν εὐπατριδῶν (*jeunes gens de bonne maison*) παρακολουθούμενον, τὸ διδάσκειν καὶ χορηγεῖν διδακτορικοὺς βαθμοὺς.

Μετὰ τὴν τελείαν ἀποκκτάσασιν τῆς εἰρήνης, ἣν ἐπέφερον ὁ κάματος, ὁ Κουϊάκιος, μὴ στέργων τὴν μεταξὺ θεολόγων διατριβὴν, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν τῶν Βιτουρίγων, παρ' οἷς ἔμεινε μέχρι τέλους τοῦ βίου. Οἱ πρὸ αὐτοῦ διδάσκοντες, Ὀττόμανος καὶ Δόνελλος, ὡς ἐκ τοῦ τρόμου τῆς ἀποφράδος νυκτὸς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, εἶχον φύγει λαθραίως, ἐκεῖνος μὲν εἰς Βασιλείαν τῆς Ἑλβετίας, οὗτος δὲ εἰς Ἀλτόρφην τῆς Φραγκωνίας, ἐνθα σχεδὸν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1590 καὶ 1591) κατέλυσαν τὸν βίον, ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις διδάσκοντες.

Ὁ Κουϊάκιος ἐξηκολούθει διδάσκων μετὰ τσαύτης ἀφοσιώσεως, ὥστε ἐν ἔτει 1581 ἀπολέσας καὶ τὴν σύζυγον καὶ τὸν μονογενῆ υἱὸν, ὃν ἀνέτρεφε διὰ πλείστης φροντίδος, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ διασκεδάσῃ τὸ ἀνήκεστον ἄλγος ἐπαναλαμβάνων ἀμέσως μετὰ τὰς διακοπὰς τὰς παραδόσεις. Ὡχρὸς καὶ τρέμων ἔφθασεν ἐπὶ τὴν καθέδραν, ἀλλ' ὅτε ἐστρεψε πέριξ τοὺς ὀφθαλμοὺς, τὰ δάκρυα ἐπιέξαν τὴν φωνὴν τοῦ δυστυχοῦς πατρὸς, μὴ εὐρίσκοντος πλέον μεταξὺ τῶν ὁμιλητῶν τὸν προσφιλέστερον πάντων.

Βαθμηδὸν ἐπανῆλθεν ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς καὶ διὰ δευτέρου γάμου ἤλπισεν ὁ ὑπερεξηκοντέτης ν' ἀναστήσῃ πάλιν ἀπογόνους. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ δευτέρου γάμου ἐγεννήθη τὸ θυγάτριον ἡ Σωσάνα, ἣν ἀφῆκε τριετῆ, ὅτε ἀπεβίωσε.

Καταβληθεὶς ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῶν παντοίων καμάτων μετὰ τεσσαροκονταετῆ καθηγεσίαν, ἐν ἔτει 1588, ἐζήτησεν ἀκρόασιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ ἐν Παρισίοις, ὃν προσεφώνησε λατινιστὶ, ἱκετεύων τὴν ἀπὸ τῶν ἀξιωματίων καὶ τῆς διδασκαλίας ἀπαλλαγὴν. Λατινιστὶ ἀπήντησε καὶ ὁ Βασιλεὺς Ἐρρίκος γ', διὰ τῆς αὐτῆς γλαφυρότητος ὑποσχόμενος πᾶσιν ἄλλην χάριν, πλὴν τῆς ζητουμένης ἀπαλλαγῆς.

Μετὰ δύο ἔτη περίπου ἐτελεύτησεν ὁ Κουϊάκιος τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1590, πολλὴν δοκιμάσας κατὰ

τὰς τελευταίας ἡμέρας πικρίαν, καὶ κινδυνεύσας ἰσως ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἐρρίκου γ', ἀπήτουν παρὰ τοῦ Κουϊακίου νὰ συγγράψῃ ὑπὲρ τοῦ θείου τοῦ Ἐρρίκου δ', τοῦ Βουρβωνίδου Καρδινάλιου, ὃν ἡ παπόδοξος σύστασις (*Ligue*) ἤθελε ν' ἀναγορεύσῃ βασιλεῖα ὑπὸ τῷ νομα Καρόλου Ι'. Ἀλλ' ὡς ἄλλος Παπινιανὸς καρτερικῶς ἀντέστη, ἀνάξιον ἑαυτοῦ θεωρῶν νὰ παραμορφώσῃ τοὺς νόμους καὶ τὸ δίκαιον τῆς πατρίδος. Ἡ ἀντίστασις τοῦ Κουϊακίου τιμᾶ αὐτὸν μεγάλως, διότι ἐξῆ ἐν μέσῳ τῶν ὀπαδῶν τῆς παποδόξου συστάσεως, οἵτινες ἐν τῷ φανατισμῷ αὐτῶν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς ἠπέιλουν.

Ἦτο τῶντι σκληρὸν θέαμα διὰ τὸν περιδοξὸν νομοδιδάσκαλον, μετὰ τοσοῦτους ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, καὶ τοσαύτας ταλαιπωρίας πρὸς διαφώτισιν τῶν πηγῶν αὐτοῦ, νὰ βλέπῃ τὴν πατρίδα σπαραττομένην ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ τὴν βίαν ἀπανταχοῦ ἐπικρατοῦσαν καὶ περιφρονοῦσαν τοὺς νόμους.

Τοῦτο ἐκφραστικώτατα εἴρηται ἐν ἐπιτυμβίοις ἐπιγράμμασιν, ἐξ ὧν εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς:

Quand le docte Cujas vit la France sans Rois,
Qui mettait sous le pied et le droit et les lois,
Dont il fut l'interprète, et la gloire première,
J'ay, dit-il, trop vescu et quitta la lumière (1).

Ἐν μέσῳ τῶν θρησκευτικῶν σπαραγμῶν βιώσας εἶναι ἀμφίβολον πρὸς ποίαν ἐκλίνε μερίδα ὁ νομοδιδάσκαλος, πρὸς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἢ πρὸς τὴν τῶν διαμαρτυρομένων. Ὁ Δόνελλος ἐν ἔτει 1576, δηλ. ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν στυγεράν νύκτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, προεκάλει τὸν Κουϊάκιον ν' ἀρνηθῆ ὅτι ἐπρέσβευε τὰ τῶν διαμαρτυρομένων (*Nega hoc si potes*), ὁ δὲ Ὀττόμανος ὠνόμαζεν αὐτὸν τρις παραβάτην (*Tripastata*), ὡς πολλάκις μεταβαλόντα θρησκευτικὴν πεποίθησιν. Δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Κουϊάκιος ἀπέσχε πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐρίδας, τῶν καὶ κηρύττων οὐδετερότητα (*Nilil hoc ad edictum Praetoris*).

Σπάνιοι ἦσαν οἱ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φρονούντες τὰ τῆς ἀνεξιθρησκείας, *rari nantes in gurgite vasto*. Ἀπεναντίας ὕλοι κατείχοντο ὑπὸ ἀγρίου φανατισμοῦ, ὁποῖος ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἀπαισίᾳ ἐκείνῃ νυκτὶ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου.

Ἐντεῦθεν ἐξάγομεν εἰς πόσον ὑψηλὴν περιωπὴν ἀνεβίβασε τὸν Κουϊάκιον ἡ ἐπιστημονικὴ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις, ὥστε οὐ μόνον διωγμὸν δὲν ὑπέστη, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ἔσω-

(1) Ἄλλο ἔμειον:

Cujas voulait mourir, quand il vit les lois mortes,
Mehant siècle de fer, que de maux tu apportes!

σεν άλλους, τὸν Σκαλίγερον καὶ τὸν Βονεφίδιον. Ὁσὶ κατ' αὐτοῦ εἶπον καὶ ἔγραψαν, δὲν ἐμπόδισαν τὸν Πάπαν Γρηγόριον γ', ἐν ἔτει 1584 νὰ καλέσῃ αὐτὸν Καθηγητὴν εἰς Βονωνίαν.

Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ συμπεριφορὰ μεταξὺ τῶν λογίων δὲν ἦτον, ὅποια ἀρμόζει εἰς τοὺς ἱεροφάντας τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἀντίθεσις τῆς γνώμης καὶ τὸ συνεχέστερον ποταπαὶ ἀντιζηλῖαι ἔφερον εἰς προσωπικοὺς διαπληκτισμοὺς, καθ' οὓς ἐκκτέρωθεν οὐ ἐρίζοντες ἐξηυτελίζοντο βανυύσως. Συνέπεια τῶν συνεχῶν τούτων λογομαχιῶν ἦτον, ὅτι οὐδεμία ἐδίδετο προσοχὴ εἰς τὰ ἐκκτέρωθεν ἐσπενδονούμενα κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ὡς παροινούντων κερτομίαι.

Αὐτὸς ὁ Δόνελλος, παραφερόμενος ἐκ τοῦ πάθους ἀπεκάλεσε τὸν Κουϊάκιον ἀνοσιώτατον πάντων τῶν ἀνθρώπων (*omnium sceleratissimus ad mentiendum et fallendum natus videris* σ. 64, *homo omnium qui vivunt ineptissimus* σ. 154 καὶ 257.) Ἐτι ὑβριστικώτερος ὑπῆρξεν ὁ Ὀττόμανος, ὅστις ὠνόμασε τὸν Κουϊάκιον ἐξομολογητὴν τῶν καλογραιῶν (*sanctimonialium confessor*.)

Καὶ μετὰ θάνατον ἐπεσώρευταν κατὰ τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς βαρυτάτας συκοφαντίας, οἷον ὅτι ὡς λωποδύτης εἰσέδυσεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἀποθανόντος Κοντίου, ὅθεν ἀφῆρσε τρεῖς τόμους χειρογράφους τῶν Βασιλικῶν, οὓς οὗτος ἐδανείσθη ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἀπὸ Μεδίκων Αἰκατερίνης. Διὰ τοῦ πλάσματος τούτου ἠμφισβήτησαν τὴν ἀνακάλυψιν τῶν 25 βιβλίων τῶν Βασιλικῶν ἐν Οὐνετίῃ παρὰ τοῦ Κουϊακίου.

Τὸ ψεῦδος εἶναι προφανές, διότι τὴν ἀνακάλυψιν ἀνήγγειλεν ἀμέσως ὁ Κουϊάκιος ἐν ἔτει 1567 εἰς τὸν Φραγκίσκον Πιθαῖον (*Franc. Pithou*), ὅστις ἐγνώριζε κάλλιστα τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βασιλίσσης, ἐν ἣ ἐργάζετο συντάττων τὸν κατάλογον, καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀπατηθῇ. Ἀπεναντίας ὁ Φαβρότος τὰ βιβλία 20—30 τῶν Βασιλικῶν ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Κουϊακίου, περιελθόντος εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βασιλέως. Ὁ αὐτὸς Φαβρότος ἀποψεύδει καὶ τὴν ἑτέραν δυσφημίαν, ὅτι δῆθεν ὁ Κουϊάκιος, καταχωρίζων τὰς ἐν τῷ χειρογράφῳ τῶν Βασιλικῶν τῆς Βασιλίσσης παραγραφάς, τὰς κειμένας ἐν τῇ ἀκροσελίδι, ἀπέκοπτε καὶ ἐξηφάνιζεν αὐτάς. Οὐδὲν τοιοῦτον ἔχνος ἀποκοπῆς φέρει τὸ χειρόγραφον, ἀπεναντίας ὁ Κουϊάκιος κατέλιπε πεντακόσια χειρόγραφα ἐν τῇ ἰδίᾳ βιβλιοθήκῃ, οὐ μόνον νομικά, ἀλλὰ παντὸς εἶδους, ἦτο δὲ λίαν μεταδοτικὸς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἐκδότης τοῦ Δύσονίου (Ἡλίας Βινέτος,) πρὸς ὃν ὁ Κουϊάκιος οἴκοθεν ἔστειλε τὸ χειρόγραφον, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιχείρησιν τῆς ἐκδόσεως.

Ἐξ ὧλων, ὅσοι ἔγραψαν κατὰ Κουϊακίου, πικρότε-

ρος ὑπῆρξεν ὁ λίαν ἄσημος Ἰω. Ρόβερτος, ὅστις ἐγενε γνωστὸς μόνον ἐκ τῆς ἀνασκευῆς, ἧς ἀδίκως ἔκρινεν αὐτὸν ἄξιον ὁ Κουϊάκιος, ἀπαντήσας ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ *Antonius Mercator*. Ἐκκτέρωθεν ἐγένετο ἄμετρος χρῆσις προσβλητικῶν λόγων καὶ τοι ὑπὸ τὴν ἐπικλήσιν τῆς τοῦ Ἀριστοφάνους ῥήσεως ἐκείνης:

Ἐλεγχ' ἐλέγχου' λοιδορεῖσθαι δ' οὐ πρέπει
Ἄνδρας ποιητάς, ὡσπερ ἀρτοπόωιδας.

Ταῦτα ἦσαν τότε συνήθη, παριστάνοντα τὴν γελοῖαν ἐκείνην ἀνωμαλίαν ἀνδρῶν πολυμαθῶν, ἐν γλαφυρῷ λόγῳ πεποικιλμένῳ διὰ πλείστων ῥήσεων ἀρχαίων ποιητῶν καὶ πεζογράφων, ἱστορικῶν, ῥητόρων καὶ φιλοσόφων, διαμειβόντων ὕβρεις, οἷας ἐκφέρουσιν οἱ ὄλωις ἀπαίδευτοι καὶ ἀγοραῖοι.

Ἄλλ' ὅτι ἐπύκρνε τὸν Κουϊάκιον ἐν τῷ τέρματι τοῦ βίου, ἦτον ἡ οἰκτρά τοῦ ἔθνους κατάστασις σπαραττομένου ἐν θρησκευτικαῖς διχονοίαις. Οἱ νόμοι κατεπατοῦντο ἀσυστόλως, καὶ ἐν τῇ φανατικῇ παραφορᾷ παρ' οὐδενὸς ἐλογίζοντο σεβαστοί. Τοιοῦτον θέαμα ἔπρεπε νὰ ταραττῇ τὴν καρδίαν τοῦ ἐξόχου νομοδιδασκάλου. Ἰδοὺ πῶς ἐξεφράσθη μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἐν ἐπιστολῇ, ὑπογεγραμμένη ἑλληνιστί, ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ποδαποῦ*, κατὰ τὴν ἐξελληνισιν τοῦ λατινικοῦ *Cujacius*. Ἐν μέσῳ τῆς φανατικῆς ταύτης χώρας, λέγει, οὐδεμία ἄλλη ὑπολείπεται μοι παρηγορία, πλὴν τῶν ἐκ τῆς μελέτης ἀνακαλύψεων (*ægre in hoc solo fanatico trahentis animam, multa tamen ex libris eruentis pro solatione praeclara reperta*).

Θέλομεν τάχα καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ αὐτῇ κατηφεῖ ἐγκαταλείψει τὸν Κουϊάκιον, ἐν ἣ καὶ αὐτὸς κατέληξε τὸν βίον; Αἱ ἄοκνοι μελέται τοιούτων χαλκεντέρων ἀνδρῶν καὶ ἡ μετὰ κόπου ἀποκτηθεῖσα δόξα εἶναι τάχα κενὸς καὶ ἄγονος θόρυβος πρὸς ἱκανοποίησιν φιλαυτίας καὶ οὐδὲν πλέον;

Διότι οἱ καρποὶ τῆς ἐπιστήμης δὲν ἀναδίδουσιν ἐν ἀκαρεῖ, δὲν ἔπεται ὅτι δὲν ὑπάρχουσι. Βραδέως μὲν, ἀλλ' ἀσφαλῶς ὠριμάζουσιν, ἐναποταμιευόμενοι ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει.

Τὰ ἔργα τοῦ Κουϊακίου εὐλαβῶς διατήρησαν αἱ ἐπελθοῦσαι γενεαί, πλείστα δὲ καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ κατὰ πρῶτον ἐδημοσιεύθησαν, καταστάντα ἡ πρώτη βᾶσις τῆς νομικῆς σπουδῆς, ἐν ἣ ἀνετράφησαν οἱ νομικοὶ οὐ μόνον τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ πάσης χώρας, ἐν ἣ ἐκαλλιεργήθη ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου. Ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ παρῆλθε μὲν καιρὸς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκ τῶν πρώτων καὶ γνησίων πηγῶν ἀντλήσαντες οἱ νομομαθεῖς κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Κουϊακίου, ἔφθασαν εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀκμὴν, καθ' ἣν ἡ νομικὴ ἐπιστήμη, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς πείρας καὶ φωτιζομένη ὑπὸ τῆς ἱστορίας, καθοδηγεῖ τὸν

νομοθέτην αὐτὸν εἰς ἀνεύρεσιν τῆς ἐν τοῖς πράγμασι λογικῆς, πρὸς ἀπλουστέραν καὶ φυσικωτέραν τῶν σχέσεων ῥύθμισιν. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐν ἣ ὁ Κουϊάκιος ἀπέθνησκεν ἐν μέσῳ αἰμακτηρῆς ἀναρχίας, θάλλει σήμερον ἡ εὐνομία, ἣτις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας διαχυθείσης ἰδέας τῆς δικαιοσύνης, ὡς πάντοτε καὶ μόνης ἐπικρατούσης.

Τοιοῦτοι εἶναι οἱ καρποὶ τῆς ἐπιστήμης, διότι, ὡς ἔλεγεν ὁ Πλάτων ἐν νόμοις, — Παιδεία — οὐδεπώποτε γέγονε Καδμεία.

ΠΛΙΝΙΟΣ Ο ΦΥΣΙΟΛΟΓΟΣ.

(Τέλος. Ἰδε φυλ. 469.)

Βεβαίως πάντα τὰ ἀνέκδοτα τοῦ Πλινίου δὲν εἶναι τόσον ὠραία ὅσον τὸ προηγούμενον· ἔχει ὅμως πολλὰ καὶ ποικίλα. Καταγράψας πρῶτον πᾶν ὅ,τι περίεργον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, μεταβαίνει ἐπὶ τέλους εἰς φυσιολογικὰς σκέψεις περὶ *Νεκρῶν* καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν κηδείαν, αἵτινες ἀποδεικνύουσι νοῦν ὑγιᾶ μὲν καὶ σταθερὸν καὶ ἀπηλλαγμένον προλήψεων, ἀλλ' ἐστερημένον θρησκείας. Ἐρμηνεύει δὲ αὐτάς μετὰ δυνάμεως ἰκανῆς νὰ ὀρίσῃ διὰ παντὸς τὰς τάσεις πνεύματός τινος, καὶ ἂν μετὰ ταῦτα ἐξηγήσῃ ἢ φανῇ παραδεχόμενος ἄλλας. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι περιεπλάκησαν εἰς τὰς αὐτάς φιλοσοφικὰς θεωρίας τοῦ ἡμετέρου δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος· παρ' αὐτοῖς ὅμως ἐγεννήθησαν πολλὰ ἐνωρίς καὶ διήρκεσαν πολὺν χρόνον, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὑπερξίς τοῦ Πλινίου.

Ὁ Πλίνιος, λέγει ὁ Βυφφὼν, οὐ μόνον ἐγίνωσκε πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ γινώσκῃ τις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἀλλὰ καὶ εἶχε τὴν εὐκολίαν τὴν πολυπλασιάζουσαν τὴν ἐπιστήμην, τὴν *εὐκολίαν*, λέγομεν, τοῦ *σκέπτεσθαι ὑψηλὰ, εὐγενῆ, μεγάλα*. Εἶχε δὲ τοιαύτην λεπτότητα καὶ χάριν καὶ κομψότητα περὶ τὴν σκέψιν, ὥστε καθίστα καὶ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ τὸν νοῦν πλέον ἐλευθέρου περὶ τὰς κρίσεις, καὶ μετέδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν τόλμην τῆς σκέψεως ἣτις εἶναι ὁ σπόρος τῆς φιλοσοφίας. . .»

Τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὅτι ἡ κρίσις αὐτῆ τοῦ Βυφφῶνος εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον εὐνοῦς. Ἴσως προησθάνθη ὅτι ἐμελλέ ποτε νὰ κατακριθῇ καὶ αὐτὸς διὰ τὰς αὐτάς ἐλλείψεις δι' ἃς καὶ ὁ Πλίνιος, καὶ διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ συνταυτίσῃ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἰδίαν τύχην πρὸς τὴν τοῦ Ῥωμαίου σοφοῦ. Τοῦ Κυβιέρου ὅμως ἡ περὶ Πλινίου κρίσις εἶναι ἀσχηροτέρα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πλέον ὀρθή. Εἰ καὶ δὲν ἐνδιατρίβει ὅσον καὶ ἐκεῖνος περὶ τὴν ἔρευναν τῆς φιλολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀξίας τοῦ Πλινίου, ὁμο-

λογεῖ ὅμως αὐτὴν καὶ ἀποδίδει τὴν δέουσαν δικαιοσύνην. Ἡ περιγραφή αὐτοῦ εἶναι πιστὴ καὶ χαρακτηριστικὴ. Ζωγραφεῖ τὸν Πλίνιον καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς αὐτοῦ μετὰ μεγίστης ἀκριβείας, ἀλλ' ἐνίοτε αἱ κρίσεις αὐτοῦ ὑπερβαίνουσαι τὰ ὅρια τῆς ἀστηρότητας κταντῶσι τραχεῖαι. Ἐὰν ὁ Πλίνιος ἠσθάνθη καλῶς καὶ καλῶς ἠρμήνευσε τὸ μεγαλεῖον, τὴν θρησκείαν, ὡς λέγει, τῆς φύσεως, ὁ Κυβιέρου δὲν ἠσθάνθη οὐδὲ συγκατέβη νὰ ἐννοήσῃ τὸ γενικὸν πνεῦμα τὸ ὁποῖον κατεῖχε τὸν Πλίνιον. Παρεῖθε τὴν *εὐκολίαν* αὐτοῦ περὶ τὸ σκέπτεσθαι ὑψηλὰ, εὐγενῆ καὶ *μεγάλα* τὴν ὁποῖαν κατέδειξεν ὁ Βυφφὼν. Σημειωτέον δὲ ὅτι δὲν ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα περὶ τῶν κρίσεων τοῦ Κυβιέρου, αἵτινες ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην, αὐταὶ πιθανώτατον νὰ ᾤσιν ἐρθάταται, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ἠθικὴν.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀνθρώπου ὁ Ῥωμαῖος φυσιολόγος μεταβαίνει εἰς τὴν τῶν ζώων. Χαριεστάτη δὲ καὶ ζωηροτάτη εἶναι ἡ περιγραφή ἐκάστου αὐτῶν· αἱ περὶ ἀλέκτορος, φέρ' εἰπεῖν, καὶ ἀηδόνας εἶναι ἀστειόταται. Ἀνὰ πᾶσαν σελίδᾳ ἀπαντᾷ ὁ ἀναγνώστης ἀνέκδοτα μᾶλλον ἢ ἥττον βέβαια, πάντοτε ὅμως εὐρυῆ, ἄτινα καὶ ἐσφαλμένα ὄντα διαφωτίζουσι τὰ περὶ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν πάλαι χρόνων· ὅτε δὲ ἀπὸ τῶν ζώων ἔρχεται εἰς τὰ προϊόντα τῆς γῆς, τὰ δένδρα καὶ τὰ λοιπὰ φυτὰ, διηγεῖται πῶς μετεχειρίσθησαν αὐτὰ αἱ τέχναι καὶ ἡ βιομηχανία κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Καὶ ἐκ τούτου μακθάνομεν πότε καὶ διὰ τίνος ἕκαστον εἶδος καταναλώσεως ἢ πολυτελείας εἰσῆχθη εἰς τὴν Ῥώμην. Ὀμιλῶν, παραδειγματος χάριν, περὶ παπύρου, λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ διαλάβῃ καὶ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν κατασκευάζετο ὁ χάρτης καὶ περὶ τῶν διαφόρων αὐτοῦ ποιότητων. Ὁ μὲν λεπτότερος ἐχρησίμευεν εἰς ἐπιστολογραφίαν, ὁ δὲ στερεώτερος εἰς ἀντιγραφὴν πονημάτων. Ὑπῆρχε χάρτης *Ἀγρουστος*, χάρτης *Λίβιος*, χάρτης *Κλαύδιος*, ὅπως καὶ σήμερον λέγομεν *carta reale* καὶ *carta imperiale*. «Τοῦ παπύρου, προστίθησιν ὁ Πλίνιος, συμβαίνει ἐνίοτε ἐνδεια· ἢ ἐπὶ Τιβερίου ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε διωρίσθη ἐπιτροπὴ γερουσιαστῶν ἵνα κανονίσῃ τὴν διανομὴν αὐτοῦ· ἄνευ τῆς φροντίδος αὐτῆς αἱ σχέσεις τοῦ βίου ἤθελον διαταραχθῆ.» Ὡ! πόσον εὐκατὸν ἅμα δὲ καὶ ὠφέλιμον θὰ ἦτο ἂν τοιαύτη χαρτοδεία συνέβαινε καὶ σήμερον ἐν Ἑλλάδι, ὅπου, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ 467 ἀριθμῷ τῆς *Πανδώρας*, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐφημερίδων ὑπερέβη πάντα ὄρον! Τοιαῦτα ὅμως χαρτικὰ εὐτυχήματα δὲν συμβαίνουσι πλέον ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ἐξαντλήσας τὸν κατάλογον τῆς φύσεως, τὸν κ-